

**KÓDEXEK ÉS TÖREDÉKEK. KÉSŐ KÖZÉPKORI HANGJELZETT FORRÁSAINK KUTATÁSA,
ÚJRAÉRTELMEZÉSE ÉS ONLINE MEGJELENÍTÉSE
NKFIH 120 643
2016–2021**

SZAKMAI ZÁRÓBESZÁMOLÓ

Az NKFIH támogatásával 2016 őszén kezdtük meg a középkori Magyarország liturgikus-zenei forrásanyagát a legújabb kutatások eredményeinek figyelembe vételével áttekintő és a 21. század korszerű elektronikus-digitális eszközeinek felhasználásával végzett kutatásunkat. Kutatási módszerünket mindvégig egyformán jellemezte a klasszikus zenetörténeti-filológiai aprómunka és az ennek eredményeire építő kreatív és innovatív távlatkeresés, az egymást feltételező és egymást erősítő két tartalmi-metodológiai szál egyensúlyban tartása. Pályázatunk kutatási tervének középpontjába a *források* állítottuk, s a velük való foglalatosságot a *leírás – feldolgozás – kiadás* háromlépcsős munkafolyamatában vázoltuk. Ennek megfelelően záróbeszámolóinkat is ehhez a struktúrához igazítjuk, kiemelve azokat a szálakat, amelyek a munka fősodrának egyfajta „spin off”-elágazásaiként váltak a négy év alatt egyre inkább független, önállóan művelhető kutatási területté.

I. LEÍRÁS

A középkori Magyarország területén készült és használt, az egyszólamú liturgikus ének (*cantus planus*) dallamkészletét tartalmazó teljes és töredékes forrásokat Szendrei Janka foglalta katalógusba 1981-ben. A 131 teljes kottás kódexet és 655 fragmentumot áttekintő jegyzék máig a magyarországi zenei középkorkutatás alapjául és kiindulópontjául szolgál, annak ellenére, hogy a források – mindenekelőtt a töredékek – száma a kiadás óta eltelt immár negyven év alatt jelentősen megemelkedett. Pályázatunk első évének alapozó munkáit e katalógus, valamint az ennek háttéréül szolgáló kéziratos jegyzetanyag rendezésével és digitalizálásával kezdtük, s végső soron e munkának az eredményeit építettük be a négyéves futamidő alatt létrehozott adatbázisainkba, monografikus forrásfeldolgozásainkba. Az első évben létrehoztuk a Szendrei-katalógus elektronikus változatát. Az ugyancsak Szendrei által fölhalmozott, a Zenetudományi Intézet Régi Zenetörténeti Osztályának archívumában őrzött kéziratos forrás- és töredék-leírásokat, köztük fölbecsülhetetlen értékű és tudománytörténeti jelentőségű magyarázatokat, jegyzeteket, levélváltásokat beszkeneltük és rendszereztük, létrehozva ezzel a *virtuális Szendrei-szekerényt*. Folytattuk és a pályázat végéig be is fejeztük az Osztály középkori zenei források másolatát őrző mikrofilmarchívumának digitalizálását, amelynek köszönhetően mintegy 900 középkori magyarországi és közép-európai hangjelzett forrás vált a kutatás számára elektronikus úton elérhetővé (a digitalizált mikrofilmgyűjtemény a RZO belső hálózatán, leírása az Osztály honlapján érhető el: <https://www.zti.hu/index.php/hu/regizene/gyujtemeny/digitalia>). A képanyag digitalizálása mellett folytattuk a források inventarizálását: részletes tartalomjegyzékek készítését, amelyeket beépítettünk a *Hungarian Chant Database* (HCD) nemzetközi adatbázisba (<http://hungarianchant.eu/home>). A 14 magyarországi mise- és 37 zsolozsmaforrás mellett az adatbázis a digitalizált mikrofilmarchívum 21 külföldi (közép-európai, nagyrészt cseh, lengyel, aquileiai) antifonáléjának és breviáriumának inventáriumát tartalmazza. Minthogy a HCD részévé vált a több, hasonló célú közép- és nyugat-európai gregorián adatbázisok hálózatát egybefogó CANTUSINDEX weboldalnak és online katalógusnak (<http://cantusindex.org/>), az általunk készített forrástartalmak immár ebben a rendszerben is elérhetők és kutathatók.

Már munkánk „leíró” szakaszában nyilvánvalóvá vált, hogy a pályázat egyik központi feladatuként megfogalmazott *töredékkutatás* hatalmas távlatokat nyit a magyarországi zenei

szempontú medievisztika előtt, hiszen (1) ez az a terület, amelyen a szűkre szabott hazai kottás kódexállomány bizonyosan új primer forrásokkal gazdagodik, (2) alapul szolgálhat a zenei paleográfia látványos kibontakozásának, (3) hidat emelhet a zenetörténet és a társtudományok (kodikológia, könyvtörténet, késő középkori és kora újkori művelődéstörténet) között, (4) a szétforgácsolódott, gyakran különböző országok gyűjteményeiben őrzött kódexek részleges vagy teljes rekonstrukciójának lehetőségét rejti magában, s ebből következően (5) kiváló alkalmat nyújt a nemzetközi kutatói együttműködés kibontakoztatásához. Pályázatunk során mindezen öt pontban összefoglalt, és alább részletesen kifejtett kihívásnak maradéktalanul eleget tettünk.

- 2016 és 2020 között 34 alkalommal folytattunk helyszíni kutatást 19 magyarországi és külföldi könyvtárban és levéltárban. „Virtuális” utazást tettünk 5 erdélyi és partiumi gyűjteményben. Mindezek során mintegy 200 eddig ismeretlen középkori kottás kódextöredéket tártunk és dolgoztunk föl, s ebből 157-et adtunk közre.
- A fragmentumok zenei-paleográfiai szempontú elemzésével a hagyományosan megkülönböztetett zenei írásfajták árnyaltabb-elmélyültebb tipológiai rendszerezését végeztük el. Mivel az újonnan megismert töredékek jelentős része a többnemzetiségű 15. századi felső-magyarországi és erdélyi területhez kapcsolható, mód nyílt a gotizáló technikájú középkori magyarországi kottairások többféle változatának elkülönítésére, a lengyel, cseh, német notációs iskolák hazai befolyásának vizsgálatára, a periférikus magyar notációtípusok forrásainak bővítésére. Ugyancsak árnyalni tudtuk a pálos források eddig egységesnek gondolt kottairásváltozatait, tipizálni az egyes Tridenti Zsinat utáni retrospektív pálos notáció-típusokat. Úttörő munkát végeztünk a premontrei rend magyarországi zenei íráshagyományának azonosításában. Az egyes részeredmények olyan súlyúnak bizonyultak, hogy a közeljövőben akár a középkori magyar notációtörténet hagyományos, ezideig megingathatatlanak tűnő alaptételeinek újragondolása is szükségessé válhat.
- A jellemzően a 16-17. században földarabolt és könyvborítóként újrahasznosított kódextöredékek két történelmi korhoz tartoznak, két különálló kultúrhistoriai háttérbe ágyazódnak, hiszen egyszerre képviselik eredeti – középkori – forrásukat és másodlagos – újkori – hordozójukat. A fragmentológiai kutatás ezért kétféleképpen tekint a töredékre: egyrészt a középkori anyakódex torzóját látja benne, amelyet vissza kell helyezni eredeti forráskörnyezetébe; másrészt a koraújkori könyvtörténet dokumentumát, amely a hordozókönyv eredetére, bekötésének körülményeire és tulajdonosára nézve szolgálhat fontos adatokkal. A megközelítés két szála sok esetben párhuzamosan, függetlenül fut egymás mellett, eltérő célokkal és motivációval, s csak a kutatás végén kerül sor az eredmények ütköztetésére és egyeztetésére. A szálak azonban olykor kezdettől fogva összefonódnak, részeredményeikkel már a kutatás menetében segítve és kiegészítve egymást. Töredékleírásainkban ezért gondot fordítottunk a hordozókönyvek és tulajdonosaik kultúrhistoriai háttérének fölgöngyölítésére.
- Pályázatunk részeként számos olyan töredéket azonosítottunk, amely a középkori magyar zenetörténet valamely ismert forrásából származik, s így legalább virtuálisan visszahelyezhető volt anyakódexébe (Várad Antifonále, Graduále és Szekvencionále, Esztergomi Antifonále, ? Pszaltérium). Arra is volt példa, hogy a különböző gyűjteményekből előkerült fragmentumokat egymás mellé rakosgatva egy-egy elfeledett szertartáskönyv része vált rekonstruálhatóvá (Esztergomi Graduále, Németújvári/Erdélyi Antifonále). Végül – az utóbbi évtizedek hazai gregoriánkutatásának talán legnagyobb felfedezéseként – a 13. századi Breviarium Notatum Strigoniense második, elveszettnek hitt kötetét sikerült ? töredékből helyreállítani.

- A kottás kódextörédek kutatása és rekonstrukciója során kiváló szakmai kapcsolatokat alakítottunk ki szlovák, román és horvát kollégáinkkal, akik hozzásegítettek bennünket az országuk gyűjteményeiben őrzött magyarországi eredetű forrásanyaghoz, s akikkel a pályázat teljes futamideje alatt együttműködtünk egy-egy töredékes forrás azonosításában és földolgozásában. A kapcsolatépítés másik iránya a szűk zenetörténeti szakmán túlra, a medievisztika egyéb területeire vezetett: 2018-ban sikerrel szerepeltünk a főként kodikológusok, filológusok, vallás- és irodalomtörténészek által kezdeményezett *Scriptorium* konferencián, s tanulmányaink is megjelenhettek a konferencia előadásaiból összeállított kötetben.¹ 2020-ban elfogadták jelentkezésünket az MTA Magyar Tudomány Ünnepe előadássorozatára, melynek keretében a szélesebb akadémiai nyilvánosság előtt is bemutatkozhattunk.²

A fragmentológiai kutatás eredményeit az erre a célra létrehozott <http://fragmenta.zti.hu/> weboldal és adatbázis összesíti; erre, mint pályázatunk egyik kulcsfontosságú spin-off projektjére beszámolónk IV.1 fejezetében térünk ki.

II. FÖLDOLGOZÁS

II.1 Melodiarium

A forrásokra alapozott kutatás első, leíró szintjére épült az ennek során kiszűrt és meghatározott szempontok szerint rendezett anyag tartalmi vizsgálata. Ebbe a folyamatba illesztve tekintettük át a kiválasztott források teljes dallamkészletét, és hoztuk létre az e készlet műfajok szerint tagolt, s ezen belül az egyes dallamokat szinoptikus elrendezésben bemutató adatbázisát. Az első két év kísérleti-alapozó munkáit a zsolozsmaantifónák anyagán végeztük. Az antifónák adatbázisában elsőként egy egyszintű keresőrendszert hoztunk létre, mely lehetővé tette a csaknem 3000 énektételt tartalmazó repertórium áttekintését; a képként megjelenő és letölthető összehasonlító dallamtáblák látványosan szemléltették az egyes források-forráscsoportok dallamvariánsait. A futamidő előrehaladtával nemcsak a földolgozásra kerülő anyag mennyisége növekedett, hanem az elektronikus keretrendszer is – benne a keresés többszintű módjaival – tökéletesedett, finomodott. Bár az eredetileg kiszemelt gregorián műfajok (az *ordinarium missae* és az *alleluia*) helyett a *proprium missae* műfajait emeltük be az adatbázisba, a koncepció kényszerű módosítása mellett³ annak váratlan bővítésére is sor kerülhetett: a pályázathoz 2018-ban csatlakozott Szoliva Gábrielnek köszönhetően a zsolozsma műfaji horizontját az antifónák mellett a himnuszok repertóriumával szélesíthettük. A részmunkák – a dallamok transzkripciója a kódexekből, számítógépes grafikai utógondozásuk, a szinoptikus dallamtáblák létrehozása a dallamvariánsok grafikai elkülönítésével, a forrásadatokat is tartalmazó részadatbázisok összeállítása – elvégeztével 2021-re megvalósult a pályázat egyik központi célkitűzése: létrejött a *Melodiarium Hungariae Medii Aevi Digitale* weboldal (a továbbiakban *Melodiarium*), a középkori magyarországi liturgikus-zenei források zenei repertóriumát megjelenítő virtuális dallamtár. Ezt a repertóriumot a *Melodiarium* hármas tagolásban tartalmazza: a középkori *cantus planus* két fő funkcionális keretének megfelelően a *mise* és a zsolozsma énektételei különválnak (*cantus missae*, *cantus officii*). A harmadik csoportot azok a tételek alkotják, amelyek az egyházi év különleges liturgikus alkalmait (pl.

¹ *Fideliter servanda. II. Scriptorium konferencia*, Pannonhalma, 2018. május 7–8. Budapest: Szent István Társulat, 2020.

² *Mi a rész, és mi az egész? Középkori kottás kódextörédek és rekonstrukciójuk*. Online: <https://www.youtube.com/watch?v=p-ygXbWdhUY>

³ A módosításra a pályázat szenior kutatója, Kiss Gábor 2017. januárjában bekövetkezett halála miatt volt szükség: az általa gondozott *miscordinarium*- és *alleluja*-repertórium gazdátlaná vált, helyükre a *miseproprium* fent részletezett műfajai léptek.

Hamvazószerda, Nagyhét, rogációs napok) ékesítették. A pályázat lezárásának pillanatában a Melodiarium az alábbi műfajok dallamkészletét foglalja magába:

cantus missae / dallamok száma	cantus officii / dallamok száma	cantus aliorum rituum / dallamok száma
introitusok / 171	antifónák / 2579	processziós antifónák / 66
graduálék / 132	himnuszok / 75	
kommúniók / 170		

Az adatbázis keresőrendszerében kereshetünk a teljes készletben vagy csak kiválasztott műfajokban, kilistáztathatunk egy-egy műfajhoz, tónushoz, liturgikus időszakhoz, ünnephez, órához tartozó dallamokat, de megjeleníthetjük egy adott forrás teljes földolgozott énekanyagát, vagy annak adott műfajhoz tartozó részét is. A fölhasznált források, liturgikus ünnepek és funkciók leírása, magyarázata, bibliográfiai adatai a megfelelő háttértárakból hívhatók elő.

II.2 Corpus Antiphonarium Officii Ecclesiarum Centralis Europae

Pályázatunk altémái közt szerepelt a középkori Magyarország liturgikus kottás forrásállományát szélesebb közép-európai körben elhelyező kutatás. Ennek keretében megújítottuk a közép-európai egyházmegyes zsolozsmaváltozatok összehasonlító vizsgálatára és közreadására a múlt század 80-as éveiben Dobszay László által megalkotott *Corpus Antiphonarium Officii Ecclesiarum Centralis Europae* (CAO-ECE) program koncepcióját. Lengyel kollégánk, Jakub Kubieniec közreműködésével elkészítettük és 2018-ban megjelentettük a középkori krakkói egyházmegye zsolozsmahagyományát 13 forrás alapján rekonstruáló és közreadó *CAO-ECE / Kraków / pars temporalis* kötetet. A könyvbe foglalt inventárium táblázataiból és a hozzájuk fűzött kommentárból a középkori krakkói zsolozsmatradíció tárul föl a maga teljességében; a jegyzékekből egy egyházi központ saját szokásrendjében kiforrott tételkészlet – repertórium – rekonstruálható. A listákhoz tartozó jegyzetek – egyfajta kritikai apparátusként – pedig az egyes forrásokhoz vezetnek el: azaz, a kötetben valamennyi fölhasznált forrás benne rejlik, minden apró eltéréssel, különlegességével, egyediségével. A megújított koncepció jegyében a táblázatos struktúrába integráltuk a CANTUS nemzetközi gregorián adatbázis azonosítószámait tartalmazó oszlopot, kapcsolatot teremtve ezzel a két rendszer között. A CAO-ECE listáiban megjelenő liturgikus tételek így a CANTUS valamennyi online adatbázisában kereshetők. A kötet hagyományos megjelenésével egyidőben internetes változata is elkészült (<http://krakow-temporale.zti.hu/>).⁴

II.3 Gregorián paleográfia

Új szintre emeltük a középkori magyarországi kódexek és kódextöredékek zenei-paleográfiai szempontú elemzését, a hagyományosan megkülönböztetett zenei írásfajták árnyaltabb-elmélyültebb tipológiai rendszerezését. A vizsgálatok célja a Szendrei Janka által feltárt korai magyar hangjelzéstípusok mellett a gótikus tollkezelés hatása alatt álló, késő középkori magyarországi és közép-európai notációk, illetve a magyar főhagyomány (Esztergom) melletti periférikus középkori kottairások azonosítása és rendszere foglalása volt. A régi és újonnan feltárt, elsősorban töredékes kottás források aprólékos, darabonkénti elemző vizsgálata láthatóbbá tette a Magyarországon használt gotizáló notációtípusok térségként és

⁴ Mindkettőt koncerttel egybekötött könyvbemutatón mutattuk be 2018. június 5-én a BTK Zenetudományi Intézetében.

időszakonként különböző formaváltozatait. A kutatás a tervnek megfelelően a Tridentinum utáni korszak pálos forrásaira is kiterjedt. A pálosok tradíciója egyedülálló folyonosságot képvisel a magyar kottairó-hagyományban. Kutatásunk során az összes ma ismert pálos rendi zenei kódex és kódextöredék hangjelzését áttekintettük, rögzítve az egyes források valamennyi neumaalakzatát és kiegészítő kottajelét. Ez a szisztematikus összevetés fontos új felismerésekhez vezetett. Sikerült differenciálni a középkori pálos írásmódokat, kronológiai és földrajzi variánsokat, elkülöníteni egymástól egy kerekded-hajlékony vonalvezetésű korábbi és egy gótikus tollkezelésű, szögletesebb-szabványosabb későbbi írásvariánst, ezzel megragadni a gótikus tollkezelésre való átállás pillanatát, s a földrajzi adottságokból fakadó jellegzetességeket. A vizsgálat további eredménye egyes Tridentinum utáni retrospektív pálos notáció-típusok tipizálása (a horvát és a magyar pálos provincia forrásaiban látható notációk megkülönböztetése és egyes önálló altípusok, mint a 17–18. századi lepoglavai írásvariáns, 18. századi magyar írásvariáns elkülönítése). A zenei paleográfiai vizsgálatok számtalan tanulmányunkban és konferenciaelőadásunkban közzétett eredményei egyfelől beépültek pályázatunk töredékkutatás-fejezetébe, másfelől, a pályázat keretei között egyre inkább önálló sodó kutatási alterület eszköztáraként, megteremtették az alapját a *Magyar Neumakatalógusnak* (részletesen lásd beszámolóink IV.2 fejezetében).

III. KIADÁS

A pályázatunk négy éve alatt elért eredményeket nemcsak tanulmányokban, folyóiratcikkekben, konferenciaelőadásokban, illetve adatbázisokban és inventáriumokban foglaltuk össze (lásd a beszámolóinkhoz csatolt irodalomjegyzéket), hanem nagyszabású önálló monográfiákban és tanulmánykötetekben is. A pályázat részeként, ugyanakkor mintegy tízéves munka eredményeként 2019. decemberében elkészült és megjelent a váradi székesegyház 15. század végi monumentális díszkódexe, a Váradi („Zalka”) Antifonále kétnyelvű, tanulmányokkal kísért kritikai kiadása.⁵ A publikáció két kötetben, a forrás rekonstruált eredeti rendjében adja közre a kódex főkézírata és a belőle származó 58 töredék (összesen 736 oldal) hasonmását a hozzá tartozó bevezető-magyarázó fejezetekkel, inventáriumjegyzékkel és kritikai apparátussal együtt. A publikáció harmadik kötete az antifonále teljes tételkészletének aprólékos liturgikus-zenei elemzését, a források – a győri Egyházmegyei Kincstár és Könyvtárban őrzött korpusz és a több országban szétszóródott töredékek – kodikológiai és tartalmi vizsgálatának tapasztalatait foglalja magába a szükséges mutatókkal; a kutatómunka során kibontakozó új szempontoknak helyet adva külön fejezet foglalja össze a fragmentumok hordozókönyvei és possesszorai, a bekötések ideje és helyszínei, valamint a liturgikus tartalom és a könyvtörténeti-kodikológiai háttér összefüggéseit feltáró kutatás eredményeit. A könyv több szálon kapcsolódik a pályázat egyes, beszámolóinkban is érintett tématerületeihez (forrás- és töredékkutatás, összehasonlító dallamelemzés, közép-európai forráskörnyezet).

Elsősorban a pályázat fragmentológiai fejezetéhez kapcsolódva indítottuk útjára 2019 második felében új kétnyelvű kiadványsorozatunkat *Resonemus pariter. Műhelytanulmányok a középkori zenetörténethez / Studies in medieval music history* címmel.⁶ A sorozatindító kötetben a németújvári (güssingi) ferences könyvtár 14 erdélyi provenienciájú hangjelzett kódextöredékét adtuk közre és elemeztük kodikológiai, paleográfiai és dallamtörténeti

⁵ A kiadás dologi költségeit jelen pályázaton kívül az NKFIH PUB 128031 számú pályázata, valamint az MTA Könyv- és Folyóirat-kiadási pályázata (KFB-067/2018) is támogatta.

⁶ A kiadást jelen pályázaton kívül az MTA Könyv- és Folyóirat-kiadási pályázata (KFB-072/2019) támogatta.

szempontból, és egy 14. századi erdélyi antifonále rekonstrukciójára tettünk kísérletet.⁷ A második kötetben a zágrábi érseki könyvtárban őrzött, a középkori zágrábi székesegyházban használt, tartalmát és műfaját tekintve egyedülálló 15. századi kottás himnáriumtöredékét dolgoztuk föl háromnyelvű (magyar, angol, horvát) tanulmány kíséretében.⁸

2017. októberében szlovák partnereinkkel közösen nemzetközi konferenciát rendeztünk Pozsonyban,⁹ amelynek előadásaiból 2020-ban tanulmánykötetet jelentettünk meg „Notated Sources from Medieval Europe and Medieval Hungary. Transregional Research and Online Database Building” címmel.

A Magyarországi Pálos Rendtartomány közreműködésével, illetve az MTA Res Libraria Hungariae – Fragmenta Codicum kutatócsoport vezetőjével, Sarbak Gáborral közösen tanulmánykötetet készítettünk elő a Czeszochowai Pálos Cantuale hasonmás kiadásának kíséretéjéért. A kötet megjelenése, a pályázat résztvevőinek tanulmányaival 2021 végén várható.

IV. KITEKINTÉS, „SPIN OFF”-PROJEKTEK

Amint azt beszámolónk elején megjegyeztük, a pályázat négy éve alatt folytatott kutatás során olyan területeket is bejártunk, amelyek fokozatosan önálló diszciplínákként öltöttek testet és váltak le a kutatás törzséről. A velük való foglalatosság olyannyira inspirálónak és sokrétűnek bizonyult, hogy szinte erővel kellett visszafognunk a kínálkozó munkát, nehogy az túlzottan expanzívnek bizonyuljon, s elfojtsa az egyéb területeken végzendő kutatást. Alább két olyan területről szólnunk részletesebben, amelynek művelését a pályázat négy éve alatt kezdtük meg, amely azonban már formálódásának kezdeti szakaszában túlmutatott a jelen keretek közti megvalósíthatóság határain. Az elkövetkező időszakban mindkettőt immár autonóm kutatási területként, önálló projektek terepeként képzeljük el.

IV.1 Fragmenta Manuscriptorum Musicalium Hungariae Mediaevalis

A legmarkánsabban megjelenő spin-off terület a töredékkutatás volt. Az I.1 pontban összefoglalt eredmények kifutási pályájaként létrehoztuk a *Fragmenta Manuscriptorum Musicalium Hungariae Mediaevalis* weboldalt (<http://fragmenta.zti.hu/>), amely korszerű megjelenésével, kétnyelvű (magyar, angol) kísérőszövegeivel és elemzéseivel járul hozzá a nemzetközi téren egyre erőteljesebben manifesztálódó digitális fragmentológia tudományterületének szélesítéséhez. A középkori Magyarország területén fennmaradt kottás kódextöredékeket bemutató, elemző-rendszerező és rekonstruáló online felület jelenleg 9 magyarországi és határon túli gyűjtemény anyagát, összesen 157 fragmentum elemző leírását, tartalmának inventáriumát és digitális hasonmását adja közre. A weboldal *Bibliotheca* menüpontjában elérhetők a kutatócsoport munkatársainak valamennyi, a töredékkutatáshoz kapcsolódó publikációja (<http://fragmenta.zti.hu/bibliotheca/>). A töredékleírások közül kiemelendők azok, amelyek a monografikus földolgozás igényével készültek, s önálló esettanulmányok módjára foglalják össze egy-egy fragmentum liturgikus-tartalmi, zenei-paleográfiai és dallamtörténeti összefüggéseit (ilyen többek között a gyergyószentmiklósi töredék: <http://fragmenta.zti.hu/antiphonale-s-15-1-csonka-folio-gyulafehervari-foegyhazi-megyei-leveltar-gyergyoszentmiklosi-gyujtoleveltara-nr-92-boritoja/>;

⁷ Gilányi Gabriella, *Mozaikok Erdély ismeretlen gregorián hagyományából. Egy Anjou-kori antifonále töredékei Güssingben.*

⁸ Szoliva Gábor, *Hymnule ecclesiae Zagradiensis. Hagománytisztelet és egyéni alakítás a zágrábi székesegyház 15. század eleji himnáriumában.*

⁹ A konferencia költségeit jelen pályázat mellett az MTA kétoldalú szlovák-magyar mobilitási projektje is támogatta.

az Evangélikus Országos Gyűjtemény Könyvtárának két töredéke: <http://fragmenta.zti.hu/forrasok/budapest-evangelikus-orzagos-gyujtemeny-konyvtara/>; az ELTE Egyetemi Könyvtár Kézirattárának két, a 13. századi esztergomi hangjelzett breviáriumból származó töredéke: <http://fragmenta.zti.hu/breviarium-notatum-strigoniense-s-13-2-2-csonka-folio-budapest-egyetemi-konyvtar-fr-l-m-265/>; <http://fragmenta.zti.hu/breviarium-notatum-strigoniense-s-13-2-2-csonka-folio-budapest-egyetemi-konyvtar-fr-l-m-266/>; a szombathelyi Vas Megyei Levéltár három töredéke: <http://fragmenta.zti.hu/forrasok/szombathely-magyar-nemzeti-leveltar-vas-megyei-leveltara/stb.>) A „Kapcsolódó források” funkció bevezetésével létrejött az egyazon anyakódexhez tartozó fragmentumok közti keresztutalási rendszer. Idevágó kutatásunkat 2019. októbere óta az MTA Lendület projektjének támogatásával végezzük.¹⁰

IV.2 Magyar Neumakatalógus

A töredékkutatás révén a hazai gregorián paleográfiai vizsgálatok forrásanyaga az elmúlt években megsokszorozódott. Ez a gyarapodás egyrészt árnyaltabb képet festett egyes jól ismert középkori kottairásváltozatokról (pl. metzi-német-magyar gótikus hangjelzésváltozatok), másrészt láthatóvá tett néhány alig ismert, vagy teljesen feltáratlan alhagyományt is (pl. erdélyi, ill. esztergomi-premontrei írásváltozat). A gregorián paleográfiai elemzés a fragmentumkutatás önálló ágaként lehetőséget kínál a töredék mögött álló zenei hagyomány gyors azonosítására, a töredék datálására, földrajzi helyhez, intézményhez kötésére, fontos adatokat közvetít az adott terület zenei írásbeliségének, de akár teljes zenekultúrájának fejlettségéről is.

A zenei-paleográfiai kutatás legjelentősebb eredménye a *Magyar Neumakatalógus* online adatbázis létrehozása, mely kettős célt szolgál. Egyfelől kutatás alá vonja valamennyi hazai eredetű hangjelzett kódex és kódextöredék kottaképét, s bemutatja e neumakészletek jellegzetes alkotóelemeit egy homogén kritériumrendszer alapján megalkotott online felületen. Másrészt olyan egyedülálló rendszert kínál, mely a hazai kottairások íráselemeinek teljeskörű összevetésére is használható, és a komparatív vizsgálatok során feltáruló párhuzamok révén lehetőséget teremt a középkori magyar kottairó műhelyek feltérképezésére, elkülönítésére, jellemzésére. Az adatbázis jelenlegi állapotában mintegy 100 forrás 110 notációjának valamennyi jellemző kottaelemét tartalmazza, forrásonként könyvészeti, kodikológiai és zenei paleográfiai adatokkal kiegészítve. Az adatok tetszés szerint csoportosíthatók, listázhatók, összevethetők. Az alapadatbázisban megjelenő kis képkivágatokkal az adott forrás összes jellemző alapneumája bemutatható, minden egyes elem nagyítható is. A források-hangjelzések között kereshetünk, tetszőlegesen kiválasztott szempont vagy szempontok szerint, és mód van a neumakészletek/egyes neumák összehasonlítására is. A neumakészletek és a szűrés útján kilistázott eredmények egyúttal analízisek is, melyek további töredékek azonosítását segítik.

V. NEMZETKÖZI HÁLÓZATOK

A pályázat négy éve alatt elért eredmények lehetővé tették, hogy csaknem valamennyi tematikus ágon kapcsolatokat építsünk ki (1) szomszédos országbeli kutatókkal, akik hozzánk hasonló célú projekteket vezetnek a forrás- és töredékvizsgálat, az összehasonlító dallamelemzés és a zenei paleográfia részterületén, (2) nemzetközi hálózatokhoz csatlakozzunk saját forrásbázisunkkal és eredményeinkkel, sőt (3) ilyenek létrehozását magunk is kezdeményezzük. A digitális fragmentológia egyre szélesedő nemzetközi hálózatán belül egyrészt a Szlovák Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének munkatársával, *Eva*

¹⁰ Lendület Digitális Zenei Fragmentológia Kutatócsoport 2019-2024, vezető kutató Czagány Zsuzsa.

Veselovskával, másrészt a kolozsvári Babes-Bolyai Egyetem filológus-történész kutatójával, *Adrian Papahagival* vettük föl a kapcsolatot, és terveztük velük hosszabb távú együttműködést. Utóbbival pályázatunk szenior kutatója, Gilányi Gabriella közösen azonosította és elemezte az ún. kolozsmonostori antifonále Kolozsvárott, illetve Budapesten az MTA Könyvtárban és a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött töredékeit. Eredményeikből közös tudományos publikáció született, amelyet a töredékkutatás legrangosabb nemzetközi online folyóirata, a *Fragmentology* adott közre.¹¹ Ugyancsak közös tanulmánykötet született Eva Veselovská és Czagány Zsuzsa együttműködéséből (lásd az irodalomjegyzéket); szlovák kollégánk segítségével több szakmai út, illetve helyszíni kutatás valósulhatott meg Szlovákiában (Pozsony, Turócszentmárton), s közreműködésével publikálási lehetőséget kaptunk a turócszentmártoni Szlovák Nemzeti Könyvtár Hudobný archív c. folyóiratában.¹²

2018-ban meghívást kaptunk az oxfordi Magdalene College-ban rendezett *Disiecta Membra Musicae* nemzetközi zenei fragmentológiai szimpóziumra, s Czagány Zsuzsa itt tartott előadása bekerühetett a konferencia előadásait tartalmazó tanulmánykötetbe.¹³

Pályázatunk utolsó évében Eva Veselovská szlovák és Hana Vlhová-Wörner cseh kollégánkkal közösen virtuális szakmai fórumot hoztunk létre *Early Music in Central Europe: Local Elements – Transregional Connections – International Research* címmel. Az ennek keretében sorra kerülő előadásokon teret biztosítunk a zenei középkorkutatás mindhárom országban aktuálisan zajló, részben egymást átfedő és kiegészítő irányainak, kérdéseinek megvitatásához.

¹¹ „Membra disiecta from a Transylvanian Antiphonal in Budapest and Cluj”. *Fragmentology*. A Journal for the Study of Medieval Manuscript Fragments, ed. Christoph Flüeler. Online:

https://fragmentology.ms/documents/Fragmentology/2/02_Transylvanian-Antiphonal_Gilanyi-Papahagi.pdf

¹² Itt jelenhetett meg Czagány Zsuzsa tanulmánya a Várad Antifonále Turócszentmártonban őrzött töredékéről. „Das Michaelsoffizium im Waradiner Antiphonar. Eine Fallstudie zur Erforschung und Rekonstruktion mittelalterlicher liturgisch-musikalischer Fragmente”. *Hudobny archív* 17. Literárny archív Slovenskej národnej knižnice, Martin, 2018.

¹³ „Fragmenta Manuscriptorum Musicalium Hungariae Mediaevalis: From Traditional Methodologies towards a Digital Corpus”. *Disiecta Membra Musicae. Studies in Musical Fragmentology*, ed. Giovanni Varelli. Studies in Manuscript Cultures, Berlin, De Gruyter, 2020.